OVER DEN OORSPRONG DER SPROOKJES

DOOR J. DE VRIES.

Theorieën gaan gewoonlijk het systematisch onderzoek van een stof vooraf. Dit geldt evenzeer voor de beoefening eener wetenschap in het algemeen, als voor elk vorscher in het bijzonder. Eerst kwam het speculatieve denken, en pas nadat men naar feiten ging zoeken om zijn denkbeelden te schragen, ontwikkelde zich langzamerhand de moderne wetenschap van analyse en deductie. Hoe menig vorscher ondernam het onderzoek van een stof, in de verwachting, dat deze hem het bewijs zou leveren voor een hem dierbare theorie. En dit is geenszins af te keuren, want een zoodanig opgezet onderzoek bevat een streven naar synthese, waardoor belet wordt, dat de feiten primeeren in plaats van bouwstoffen te zijn, die de geest door ordening tot eenheid dwingt. Een wetenschappelijk onderzoek is niet een reeksom, maar een schepping.

Zonder theorieën zou de wetenschap verstarren. Zij zijn de bezielende geest der wetenschap. Maar die geest moet met het doode lichaam der feiten organisch verbonden zijn. Het is telkens de taak van een nieuw geslacht de heerschende theorieën aan de feiten te toetsen. Het is onophoudelijk de plicht van elk vorscher, dit eveneens te doen met betrekking tot zijn eigen meeningen. Hij moet een theorie kunnen vormen, hij moet ze ook kunnen opgeven. Wie de stof geweld aandoet ter wille van een geliefkoosd denkbeeld, verraadt de zaak der wetenschap. Wie echter onder den aandrang der feiten een theorie verlaat, heeft een mooie overwinning op zich zelf behaald.

Ook aan de wetenschap der sprookjes laat zich gemakkelijk aantoonen, hoe zeer haar in den loop der tijden de onderscheidene theorieën tot zegen zijn geweest. Zij zijn alle, toen haar tijd gekomen was, opgegeven, maar zij waren eerst de prikkel geweest tot een doorploeging van het arbeidsveld naar alle zijden. Wij kunnen gerust zeggen, dat de haast onoverzienbare hoeveelheid materiaal, waarover wij op het oogenblik beschikken, het gevolg daarvan is, dat om beurten verschillende theorieën werden aangehangen, die elk haar eigen bewijsmateriaal verlangden.

Dreef de Oriëntalistische theorie de onderzoekers er toe, de oude literatuur zoowel als de tegenwoordige overleveringen van Indië en Arabië te doorvorschen, de adepten der polygenese richtten hun aandacht bij voorkeur op Afrika en Amerika, ten einde tegen het Azia-

tische bewijsmateriaal te verkrijgen. De mythologische school legde verband tusschen primitieve kunst en primitief denken; zij heeft vooral daarin zegenrijk gewerkt, dat zij langzamerhand heeft leeren ontdekken, wat eigenlijk primitief denken is. En zochten dus de vroegere mythologen, als goede romantici, naar verticale samenhangen, de streng deductieve Finsche methode daarentegen ontdekte de horizontale verbreiding der volksoverleveringen.

Het scheen de laatste jaren, dat het sprookjesonderzoek in een toestand van rust gekomen was, of misschien beter: van evenwicht. De leer van Benfey, tot voor korten tijd nog zoo voortreffelijk verdedigd door Emmanuel Cosquin, bleef min of meer latent voortleven ook door den arbeid der Finsche school, die door haar belangstelling voor de geografische verbreiding der volkstraditie telkens weer de groote beteekenis van de beschavingscentra der Oude Wereld moet ervaren. Aan den anderen kant staan de aanhangers van de leer der polygenese, dierbaar vooral aan Fransche geleerden, die de volksoverlevering beschouwt als iets levends, dat overal uit den bodem kan omhoogbloeien en dus niet, als het ware mechanisch, van de eene streek naar de andere wordt overgebracht. Deze opvatting is hierom zoo aantrekkelijk, dat zij niet slechts de West-Europeesche menschheid van het odium verlost te teren op den verhalenschat der Oostersche volkeren, maar ook de tradities in haren organischen samenhang met den geest des volks onderkent.

De neiging van het moderne denken naar het intuïtieve doorgronden der verschijnselen is ook in deze beschouwingswijze duidelijk te bespeuren; indien zij haar aandacht gaat wijden aan het openleggen van het verband tusschen de volksverhalen eenerzijds en het primitieve gevoels- en denkleven anderzijds, zal ons inzicht in het wezen der sprookjes zeer verhelderd worden.

De historisch-geografische samenhang der volksoverlevering is evenwel niet te loochenen en voor het ontdekken dezer verhoudingen is een andere beschouwing der populaire vertelstoffen noodig, dan die der polygenetische school. Deze staat tegenover de mogelijkheid de geleidelijke overdracht der traditie door een vergelijkend onderzoek vast te stellen, volkomen sceptisch. Een verzameling van varianten is voor haar begin en einde onzer kennis; we kunnen ze tot in het oneindige vermeerderen, onze kennis verandert er niet door. Deze theorie stelt zich tevreden met het constateeren van een zijn, en geeft zich te weinig rekenschap van een worden.

Het is de Finsche school, die een reeks van grondige en vruchtbare onderzoekingen aan den historisch-geografischen samenhang der sprookjes heeft gewijd. Toch mist zij een sterken prikkel tot breeden, synthetischen arbeid door haar tot systeem verheven objectiviteit. Zij geeft een werkmethode, maar het resultaat van dien arbeid voert slechts tot den drempel der verklaring. Zij drijft niet tot het onderzoek

in een a priori vaststaande richting; zij wil de stof, systematisch geordend, zelf laten spreken. Maar kan de stof spreken? Is zij niet slechts het middel, waardoor de geest spreekt?

De denkbeelden, die de Fransche geleerde P. Saintyves in een omvangrijke studie [1]) ontwikkeld heeft, behooren tot die, waarvan stuwkracht kan uitgaan voor doelbewuste onderzoekingen. Zij trachten te verklaren en wijzen daardoor een richting aan. Men zou zijn theorie de ritualistische kunnen noemen. Saintyves, overtuigd van de diepe samenhangen tusschen de volksverhalen en het eigenlijke volksleven zelf, ziet in de sprookjes de tot verhaal geworden weerspiegeling eener vroegere werkelijkheid. Hij knoopt aan bij de oude romantische school der mythologische sprookjesverklaringen, wien toch ook bij hun zoeken naar het verband met de overoude mythen het duister besef voorzweefde, dat die mythen evenals de sprookjes uit dezelfde diepten der volksziel ontstaan waren. Maar doordat zij de overleveringen met het intellect van den beschaafden mensch trachtten te verklaren, zagen zij de diepere beteekenis niet. Sindsdien heeft men begrepen, dat de mythe ontstaat uit den ritus. Of anders gezegd: dat het mythische verhaal, zoolang het nog met den ritus verbonden is, verstaan moet worden als uiting eener primitieve metaphysica. Als zoodanig leeft het ook werkelijk. Wat nu latere mythografen daaraan wijzigden en vooral daarvan in systeem brachten, is misschien belangrijk uit een oogpunt van literatuur; het zijn toch slechts de jongere, vaak anorganische omwikkelingen, die de echte kern bedekken.

Prof. Saintyves nu deed in deze richting den tweeden stap, door ook het sprookje met den ritus te verbinden. Ook dit eenvoudige verhaal behoorde eens bij primitieve ritueele handelingen en bezat door dit verband een diepere beteekenis. De verhouding tusschen sprookje, mythe en ritus kan men zich dan aldus voorstellen: de ritus is een handeling van magischen aard, opgevat als de herhaling van een in het verleden geschiede oerhandeling of als de zinnebeeldige weergave van een kosmisch verschijnsel. De mythe betrekt deze handeling op de wereld van het bovenzinnelijke, verbindt haar met demonen of goden; zij verklaart den ritus voor de ingewijden. Het sprookje echter is bestemd voor het volk en het beoogt daarom ook niet anders, dan de handeling onder woorden te brengen. Maar mocht het waar zijn, dat het sprookje inderdaad uit een ritueel verband is losgemaakt, dan zal men door het navorschen dezer samenhangen ook belangrijke resultaten voor het mythenonderzoek mogen verwachten.

Toegerust met de kennis, die een eeuw van koortsachtig verzamelen heeft verworven, staan wij heel wat sterker tegenover zulke

---

[1]) Les Contes de Perrault et les Récits Parallèles. Leurs Origines (Coutumes Primitives et Liturgies Populaires). Paris, Nourry, 1923.

vragen, dan de geleerden der mythologische school, wier materiaal veel te beperkt was. De ritualistische theorie kan die der Oriëntalisten ter zijde gesteld worden, daar zij even vruchtbaar belooft te worden in verreikende conclusies; zij kan ons bovendien nieuwe inzichten openen in de primitieve mentaliteit. Zij bevat eindelijk een element van synthese, dat de schrale theorie der polygenese ten eenenmale miste.

Voor een reeks verhalen heeft de heer Saintyves den samenhang met ritueele gebruiken trachten vast te stellen. Tot voorwerp van zijn onderzoek heeft hij de sprookjes van Perrault gekozen en deze getoetst aan zijn theorie; hij behandelt dus een typisch Fransche overlevering, wier literair karakter door velen is geargwaand, maar waarvan hij den samenhang met het primitief geloofsleven meent te kunnen aantoonen.

In drie groote groepen deelt hij de verhalen van Perrault in:

1. Die, welke verband houden met jaargetijde-gebruiken, zooals Les Fées, La Belle au Bois Dormant, Cendrillon, Peau d'Asne, Le Petit Chaperon Rouge.
2. Verhalen, die uit initiatie-riten zijn ontstaan, zooals Le Petit Poucet, La Barbe-Bleue, Riquet à la Houppe, Le Chat Botté.
3. Verhalen van geestelijken oorsprong, zooals Griselidis en Les Souhaits Ridicules.

Voor wij ons een oordeel vormen over de juistheid zijner beschouwingen, moeten wij ons rekenschap geven van de werkmethode, die hij bij zijn onderzoek gevolgd heeft.

* * *

De historisch-geografische methode zegt, dat de volksverhalen gemeengoed der bevolkingen van Eurazië zijn en verklaart derhalve het voorkomen derzelfde motieven in deze werelddeelen door overdracht van het eene volk naar het andere. De ritualistische theorie legt verband tusschen sprookje en eenmaal inheemschen ritus; zonder verbreiding geheel te loochenen, kent zij daaraan slechts een ondergeschikt belang toe. Want behooren sprookje en ritus bijeen, dan moet sinds overoude tijden de overlevering in het volk geleefd hebben. Niet alleen zal het wel haast ondoenlijk zijn, vast te stellen of een dergelijk verhaal van elders werd aangebracht, het zal ook onbelangrijk zijn, daar het wezenlijk deel eener traditie nu juist ligt in den samenhang met de volksgebruiken. Het is evenwel mogelijk, dat een verhaal op een bepaalde plaats in verband met een primitieven ritus is ontstaan en daarna is verspreid naar andere volken, waar dezelfde of overeenkomstige gebruiken heerschten. En evenzoo kan een overlevering zich van den haar ten grond liggenden ritus hebben losgemaakt en dan als zuiver vertelsel, als sprookje door de wereld zijn getrokken. De ritualistische theorie moet dus haar standpunt kiezen ten opzichte van de historisch-geografische school; een struisvogel-politiek kan hier niet helpen.

De Finsche methode baseert haar onderzoekingen op een zoo uitgebreid mogelijk materiaal; elk onderzoeker, die haar volgt, zal er naar streven het aantal varianten, waarmee hij werkt, tot een maximum op te voeren.

Men behoeft dan ook maar enkele studies, die in de FFCommunications verschenen zijn, gelezen te hebben, om te beseffen, hoe men alleen uit een zeer groot aantal varianten een eenigszins betrouwbare conclusie kan trekken. Indien de folklorist een redactie, waarvan hij het bestaan weet, niet bij zijn onderzoek betrekt, handelt hij lichtvaardig, want die variant kan hem kostbare aanwijzingen voor de wijze en de wegen der verbreiding geven. Een studie als die, welke onlangs door den Zweedschen geleerde Liungman werd uitgegeven [1]), is een mooi bewijs, hoe zeker men de lijnen der voortplanting kan trekken, wanneer men maar een rijk materiaal tot zijn beschikking heeft.

De eerste taak van den sprookjesonderzoeker is documentatie. Niet een keuze uit het materiaal, maar de verzameling van al het materiaal. Daarom kan geen studie tot een overtuigend resultaat worden gevoerd, die niet begint met zich, zoover dit mogelijk is, een verzameling varianten aan te leggen, wat niet moeilijk is sedert in het onvolprezen bronnenboek van Bolte en Polivka daartoe de grondslagen gelegd zijn. Hun „Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm" zijn voor folkloristische onderzoekingen een hulpmiddel dat geen vorscher dankbaar genoeg waardeeren kan. Het lijkt mij haast een symbolische beteekenis te hebben, dat de naam van dit compendium in het boek van Saintyves alleen hier en daar in de noten genoemd wordt. In elk geval schijnt het slechts zelden te hebben bijgedragen tot het materiaal, waarop hij zijn onderzoek bouwt.

Met zekere voldoening roept deze Fransche geleerde soms uit, dat hij wel honderd varianten heeft geraadpleegd, maar wat beteekent dat, wanneer er nog wel honderd andere bekend zijn? Wij hooren meermalen door Saintyves' opmerkingen de geringschatting heenklinken, waarmee Bédier in zijn geruchtmakend werk „Les Fabliaux" die dwaze variantenjacht der folkloristen gehoond heeft. Hij is er evenmin als Bédier van overtuigd, dat vermeerdering van materiaal tevens verheldering van inzicht beteekent.

Naar aanleiding van enkele motieven uit het verhaal van Klein Duimpje zegt Saintyves: Ongetwijfeld zou men het aantal voorbeelden kunnen vermenigvuldigen; maar er is veel kans, dat zij ons niets essentieels meer zouden leeren. Het is niet het moeilijke, het aantal varianten te vermeerderen, maar ze te verklaren (blz. 338—339).

Mij dunkt, dit kan men eerst met zekerheid zeggen, als men inderdaad alle varianten kent; dan is gebleken, dat ¾, ja misschien wel 99% van al die opteekeningen slechts bevestigden, wat men reeds wist.

[1]) En Traditionsstudie över sagan om Prinsessan i Jordkulan, Göteborg 1925.

Maar even zeker zal de onderzoeker moeten erkennen, dat hij uit dat eene percent waarin afwijkingen voorkwamen, dingen geleerd heeft, die hij bij zijn onderzoek niet gaarne gemist had. Wanneer Bédier het fableau Les Souhaits Ridicules behandelt, gebruikt hij 23 varianten en dan, vooronderstellende dat er eens millioen opteekeningen bekend waren, beweert hij, dat „hetzelfde toeval, dat onze 23 varianten in enkele groepen verdeelde, er nu die andere 999977 in eenige groepen meer zou verdeelen, met hetzelfde negatieve resultaat" (blz. 227). Deze boutade, hoe geestig ook, verraadt toch voor een wetenschappelijk folklorist een bedenkelijke mentaliteit. En nu gaat Saintyves, die hetzelfde thema behandelt, op dezen ingeslagen weg voort: hij sluit zich geheel bij zijn voorganger aan, al voert hij dan ook het aantal varianten iets meer op. Maar wat beteekent dit, vergeleken met het veel en veel rijkere materiaal, dat door Bolte en Polívka werd bijeengebracht? Van deze collectie maakt hij echter nauwelijks gebruik.

Uit de stofindeeling der beide Fransche geleerden blijkt nu, dat op eenzelfde grondgedachte verschillende verhalen gecomponeerd werden, dat deze verhalen zeer willekeurig werden veranderd en dat er bovendien parallelle vertellingen naast ontstonden. Dit alles bewijst echter nog volstrekt niet, dat het onmogelijk zou zijn de draden dezer ontwikkeling te ontwarren. Misschien is het tot nu toe bijeengebrachte materiaal nog onvoldoende voor een vruchtbaar onderzoek — ik bedoel dan niet het handjevol varianten van Saintyves, maar de verzameling van Bolte-Polívka — maar theoretisch gesproken moet elk type op een grondvorm teruggevoerd kunnen worden, waartoe ook andere typen te herleiden zijn en moeten we in den loop der geografische verspreiding de kruisingen kunnen aanwijzen.

Het sprookje van Grimm „De Fischer un sine Fru" (KHM nr. 19) behoort zeker tot een heel andere orde van verhalen dan de Trois Souhaits Ridicules. Het wordt door Saintyves als groep 3 behandeld en hij noemt 2 Bretonsche, 5 Romaansche, 2 Duitsche, 1 Deensche en 1 Javaansche variant! Ik laat nog daar, dat er op Germaansch gebied talrijke andere opteekeningen bekend zijn en dat er eveneens nog heel wat meer Romaansche varianten waren op te noemen geweest — Bolte–Polívka vermelden er uit Frankrijk zelfs nog meer dan Saintyves schijnt te kennen — maar wat te zeggen van een onderzoek, dat een gansche reeks Slavische, Baltische en Finsche varianten geheel buiten beschouwing laat? Buiten Europa bestaat er voor Saintyves alleen maar het Javaansche verhaal. Indien men dat zoo geheel geïsoleerd ziet staan, zou men kunnen besluiten, dat Europeesche kolonisten het daarheen gebracht hadden. Maar wij kennen daarnaast varianten, opgeteekend op Nias, bij de Dajaks en in Japan. Wanneer men dit verhaal in al zijn varianten onderzocht, zou men naar alle waarschijnlijkheid een bevredigender resultaat bereiken, dan wanneer

men zich tevreden stelt met de opsomming van een paar varianten.

Het is niet moeilijk in het boek van den heer Saintyves meer dergelijke lacunes aan te wijzen, die noodlottig kunnen zijn voor een wetenschappelijk onderzoek. Maar dit eene voorbeeld kan, dunkt mij, volstaan. Deze houding tegenover het variantenonderzoek is een gevolg van een onderschatting van de beteekenis der geografische verspreiding der volksverhalen. Dit is volkomen begrijpelijk, want hoe meer varianten men bij zijn onderzoek betrekt, hoe onloochenbaarder de onderlinge samenhang der overlevering der verschillende volkeren blijkt. Wie dien samenhang niet zien wil, of althans zijn beteekenis niet wil erkennen, die moet wel onverschillig voor het getuigenis der varianten zijn. Toch is het opmerkelijk, dat Saintyves de geografische verspreiding niet geheel ontkent, want nu eens verklaart hij, dat het er niet op aan komt, waar het verhaal het eerst is ontstaan, dan weer spreekt hij van de sprookjes als overleveringen, die de gansche wereld doortrekken en op hun reizen vaak verminkt of verkort worden.

Bij de bespreking van Cendrillon zegt hij zeer onomwonden: „Wij moeten de gedachte opgeven, ooit het land van oorsprong voor dit sprookje te vinden; het kunnen er overigens verscheidene geweest zijn. De mensch aan de oevers van den Nijl was evenzeer in staat een dergelijk verhaal te bedenken als die aan de boorden van den Ganges". Maar het is niet de vraag, of men in Egypte of in Indië dit verhaal heeft k u n n e n vinden, het is de vraag of wij in staat zijn vast te stellen, welk dezer landen als uitgangspunt van dit verhaal beschouwd moet worden. Kunnen wij dat niet, dan zou het toch reeds van beteekenis zijn, als wij moeten besluiten, dat het uit het Oosten naar Europa gekomen is. En straks zullen wij de gelegenheid hebben op te merken, dat dit juist voor de bewijsvoering van Saintyves van uitnemend belang moet worden geacht.

Een gevaarlijke klip, waarop onderzoekingen als deze zoo gemakkelijk stranden, is het subjectief waardeeren van overeenkomsten. Het is overbekend, hoe juist de mythologen der romantische school op grond van allervaagste gelijkenissen geweldige denkgevaarten optrokken, waarmee zij niets duidelijker aantoonden dan de vruchtbaarheid hunner fantasie. De ritualistische theorie is aan hetzelfde gevaar blootgesteld. Om te besluiten, dat een ritus en een sprookje oorspronkelijk bijeenhooren, is het in elk geval niet voldoende, wanneer men tusschen beide eenige punten van gelijkenis ontdekt. Een voorbeeld kan dit verduidelijken.

In het verhaal van De Gelaarsde Kat, waarin Saintyves een herinnering aan den ritus der vorstelijke inwijding wil zien, wordt verteld, dat de arme knaap zich Markies van Carabas noemt. Men zou zoo zeggen, dat detail volgt onmiddellijk uit het verhaal zelf, daar de molenaarszoon anders weinig kans zou hebben, zijn poging de

dochter des konings te huwen te doen slagen. Prof. Saintyves brengt dit echter in verband met een veel voorkomend gebruik, den nieuw gewijden koning ook een nieuwen naam te geven. Zoo geschiedde het bij de Pharao's en zoo gebeurt het nog heden in Engeland en Kambodsja. Maar de held van dit sprookje neemt den fraaien naam aan, als er van een koningswijding nog in het geheel geen sprake is. Wat blijft er nu van de overeenstemming over? De kat, die den armen knaap helpt — soms is het een vos of een gazelle — wordt door den schrijver opgevat als een „avant-coureur et vicaire du Principe bienfaisant ou du Soleil"! En het bewijs? In een Zweedsch verhaal — Saintyves spreekt van „la version danoise", maar dat is klaarblijkelijk onjuist — vinden wij den volgenden trek: het troll, eigenaar van het kasteel, springt in stukken als de opgaande zon het beschijnt. Maar ieder, die ook maar eenigszins met Skandinavische volkstradities bekend is, herkent hierin het reeds uit de heidensche oudheid stammende motief, dat de trollen, machten der duisternis, in rotsen veranderen of in duizend stukken springen, wanneer de stralen der zon hen treffen. Met het sprookje van De Gelaarsde Kat heeft dit oorspronkelijk niets te maken; het is daarin juist op Skandinavischen bodem uit de volkstraditie opgenomen. De reus moet onschadelijk worden gemaakt; dat geschiedt hier op de wijze, die in het Noorden gebruikelijk is, elders wordt hij eenvoudig verslonden. Maar daarom is de kat nog niet een soort plaatsvervanger van de zon!

Wanneer de schrijver het verhaal van Griselde behandelt, dat hij zeer terecht opvat als een apoloog om aan de vrouwen den plicht der gehoorzaamheid in te prenten, kan hij toch niet nalaten er een samenhang met een initiatie-ritus in te zoeken, omdat er in Frankrijk bij een huwelijk wel liedjes gezongen worden, waarin de getrouwde vrouwen met eenig leedvermaak de toekomstige veeleischendheid van den echtgenoot breed uitmeten. Deze zijn alle van huiselijken aard, als daar zijn eten koken, spinnen en wiegen. Wij zijn hier wel heel ver van de wreede beproevingen van Griselde. Ritueele oorsprong is ook daarom minder waarschijnlijk, wijl er juist zeer weinig populaire varianten van dit verhaal bekend zijn; men krijgt hier eerder den indruk, dat deze apoloog van literaire herkomst is. Indien het samenhing met een ouden huwelijksritus, zou men ook mogen verwachten, dat er diepere sporen in de volkstraditie waren achtergebleven.

Prof. Saintyves heeft hiervoor een vernuftige verklaring gevonden; hij wijst er namelijk op, dat de vrouwen, die immers de echte sprookjesvertellers zijn, dit verhaal, waarin haar onderworpenheid aan den man zoo nadrukkelijk werd verkondigd, wel zouden hebben onderdrukt.

Maar dit is geen verklaring, reeds hierom niet, wijl er nog andere voorbeelden van vertellingen zijn, welke Saintyves op ritueele gebruiken terugvoert en die toch even weinig in de volkstraditie leven. Dit is

het geval met De Schoone Slaapster, Roodkapje en Blauwbaard, verhalen, die de vrouwen toch wel zonder eenig gemoedsbezwaar zullen hebben verteld. Bovendien zijn het niet uitsluitend de vrouwen, die sprookjes overleveren; in vele streken zijn de mannen niet minder de hoeders van deze tradities, zooals in Holstein, Skandinavië, Finland en Littauen. Men zou mogen verwachten, dat het mannelijk deel der sprookjesverhalers het met evenveel kracht zouden hebben gepropageerd, als de vrouwen het poogden te onderdrukken. Het behoeft wel niet gezegd te worden, dat in de bovengenoemde landen het verhaal even onbekend is als elders [1]).

Ik noemde zooeven Roodkapje. Saintyves brengt dit in verband met het ritueele feest der Meikoningin, een opvatting, die alleen dan verdedigd kan worden, wanneer men het slot van Perrault's verhaal, waar de jager grootmoeder en kleindochter uit de maag van den boozen wolf bevrijdt, tot den oorspronkelijken vorm rekent. Het is bekend, dat in verschillende populaire redacties dit einde ontbreekt, dat bovendien dit gedeelte ook zelfstandig voorkomt als het sprookje van De Wolf en de Zeven Geitjes en over een veel grooter gebied verspreid is dan Roodkapje. Hoe het eind van Perrault's redactie dus is op te vatten, zou een onderwerp van discussie kunnen vormen; Prof. Saintyves zegt er geen woord over. Dit nu nog daargelaten, hoe kan hij in het verhaal der Thrymskvidha, waar de als bruid verkleede god Thór geweldige bewijzen van kracht en eetlust geeft, vergelijken met den wolf in Roodkapje? Hoe kan hij verder op grond van deze vage gelijkenis den oorsprong van dit verhaal naar Noord-Europa verwijzen, onder opmerking nogal, dat het optreden van den wolf ook naar les mythologies septentrionales is terug te voeren? [2]) Dit zijn van die combinaties, die men na een zorgvuldige vergelijking van het variantenmateriaal en nadat is vastgesteld in welke streken der wereld het verhaal oorspronkelijk thuishoort, met zeer veel reserves kan maken. Maar in een geval als dit wordt volstrekt geen rekening gehouden met de gegevens, die men uit de huidige verspreiding afleiden kan. Immers in Skandinavië is dit verhaal in het geheel niet opgeteekend; integendeel het schijnt voornamelijk tot de Romaansche volken beperkt te zijn en ook in Duitschland (Hessen,

---

[1]) Ik neem de gelegenheid te baat op nog enkele feitelijke onjuistheden in het boek van Saintyves te wijzen. Zijn kennis der Skandinavische zaken is wel zeer tweedehands. Ik lees op blz. 158: la chasseresse sauvage allemande (!) Gueroryssa ou Guro Rysserova; op blz. 221: le serpent Midghar als weergave van het woord Midgaards (wereld-)slang; op blz. 225: Toser (sic), vorst der reuzen, die in de Skandinavische mythologie Thrym heet; op blz. 436 heet Alvís de dwerg Allis. Wat op blz. 99 wordt opgemerkt naar aanleiding van de Brynhildsage bewijst gebrek aan kennis der intricate Nibelungenkwesties. Edda en Thidrikssage (deze dan nog uit de troebele bron van L. de Baecker!) worden tot een Germaansche traditie gecombineerd, die weer terug heet te gaan op een sage der Salische Franken!

[2]) En de lupus Martialis? En de Apollo Λύκειος?

Nassau, Oberfranken, Zuid-Tirol) heeft men maar enkele varianten gevonden.

Dit eenvoudige feit is reeds voldoende om de gansche theorie van Saintyves in haar grondslagen aan te tasten. Men legge daar eens naast de geestige beschouwingen, die Prof. Jolles in de Jaarvergadering van 1924 der Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden aan Roodkapje wijdde en men zal zich bij diens uiteenzettingen, hoe eenzijdig-literair ook opgesteld, op veiliger bodem achten.

* * *

Ofschoon de deugdelijkheid van Saintyves' bewijsvoering hier en daar wel iets te wenschen overlaat, behoeft daarom de leidende gedachte van zijn onderzoek nog niet verkeerd te zijn. Het zou kunnen, dat het verband tusschen sprookje en ritus toch zeer evident gebleken was, ook al zou er in detail nog heel wat moeten worden uitgewerkt. Ik kan hier slechts een korte steekproef doen, daar ik anders een studie zou moeten schrijven, die in uitvoerigheid het werk van Saintyves nabij zou komen. Het komt mij voor, dat de schrijver in zijn betoog het sterkst staat, waar hij het sprookje van Klein Duimpje behandelt. Dit wil ik daarom even bespreken.

Klein Duimpje houdt verband met de riten, die op vele plaatsen der aarde de initiatie tot volwassen man begeleiden. Het kind wordt in het bosch achtergelaten, waar het aan allerlei beproevingen zal worden blootgesteld. Het valt dan ook in de macht van den reus, uit wiens huis Klein Duimpje vlucht, na eerst door zijn list bewerkt te hebben, dat de reus zijn eigen kinderen doodt. Dit is onmiddellijk te vergelijken, meent Saintyves, met gebruiken, die wij bij de inboorlingen van Afrika vinden; ook daar leidt de vader den manbaar geworden knaap het bosch in, waar zich een afgescheiden ruimte bevindt, de *mopato,* waar de jonge mannen verschillende maanden na hun besnijdenis blijven. Daar worden zij op allerlei manieren beproefd, en nu zal blijken, wie der jonge mannen zich onderscheiden door moed, slimheid, zelfbedwang of andere karaktereigenschappen. Wanneer Klein Duimpje dus de steentjes op den weg strooit, dan geeft hij daar al dadelijk de bewijzen van zijn list, die later in de woning van den reus nog overtuigender zal blijken. Op het eind verwerft de kleine man, zooals een ieder weet, de Zevenmijlslaarzen van den reus. Reeds het feit, dat deze laarzen zoo buitengewone eigenschappen bezitten, bewijst naar de meening van Saintyves, dat het eigenlijk ritueele voorwerpen zijn en eertijds deel uitmaakten van de kleeding der jonge geïnitieerden. Het bewijs hiervoor zou geleverd worden door een (magische) strofe van het Bantoeverhaal, waaraan de geheele beschouwing van Saintyves is vastgeknoopt. En wat staat er nu in dat lied? Dat de ingewijde begeert te verkrijgen een huiden schild, leeren assegaaien, leeren sandalen en een muts van dierenvel. Maar terwijl dit de primitieve aequivalenten der toga virilis zijn, de

uitrustingsstukken van den volwassen man, krijgt Klein Duimpje een magisch voorwerp, waarvan wij in tientallen sprookjes den held gebruik zien maken. Dit behoort tot dezelfde orde van tooverdingen als het schip, dat over land en water vaart, als het tapijt, dat iemand door de lucht voert. Zeker, het is mogelijk, dat men in de plaats van een ritueel voorwerp de zoo bekende Zevenmijlslaarzen gezet heeft, maar dan mag men nog niet de toovereigenschap van dit schoeisel zonder nadere aanwijzingen als de herinnering aan een ritueel voorwerp uitleggen.

En zoo gaat het telkens in de bewijsvoering van Saintyves. Een held komt in het huis van een reus; wat is natuurlijker in een verhaal, dat de herinnering bewaart aan een cultuurstadium, waarin men nog aan reuzen geloofde? Maar het schijnt soms wel, of de heer Saintyves in elken reus een initieerenden priester en in elken sprookjesheld een geïnitieerde ziet. Het is duidelijk, dat dit volstrekt niet het geval behoeft te zijn.

Laten wij ons ook eens trachten voor te stellen, hoe die samenhang van ritus en sprookje geweest is.

Er zijn nog heden tal van jaargetijde-gebruiken in Europa bekend, die Saintyves met nog levende sprookjes in verband gebracht heeft. Toegegeven, dat deze samenhang mogelijk is, dan zou men toch gaarne een verklaring krijgen, waarom die verhalen, die in en om den ritus ontstonden, nu zoo volkomen los daarvan staan, ofschoon èn sprookje èn ritus nog in het volk leven. Is dit het gevolg daarvan, dat de ritus zijn sacraal karakter inboette en niet veel meer dan een traditioneel gebruik geworden is? En in welken tijd is die scheiding van sprookje en ritus te stellen?

De initiatieriten leveren nog grootere moeilijkheden op. Klein Duimpje vooronderstelt primitieve toestanden, die wij nu nog bij Afrikaansche volken aantreffen, maar die in West-Europa toch reeds vele eeuwen moeten zijn verdwenen. Hoe kan men met eenige zekerheid vaststellen, dat dergelijke gebruiken inderdaad hier inheemsch zijn geweest? Bezaten de Galliërs deze initiatieriten? Moet dus het verhaal van Klein Duimpje tot zoo verren voortijd terugreiken? Altemaal vragen, die Saintyves niet eens aanroert.[1])

Maar misschien behoort het verhaal eigenlijk in een andere omgeving thuis; daar was het uit den ritus ontstaan en later had het zich als simpel sprookje naar andere volken uitgebreid. Saintyves, die voor Klein Duimpje verwijst naar het bovengenoemde Bantoe-verhaal eenerzijds, naar de sage van Hermes anderzijds, vraagt dan: „Beteekent dit, dat men hieruit de gevolgtrekking mag maken, dat de beide

---

[1]) Ik wil er even op wijzen, dat de Zweedsche geleerde Von Sydow het onlangs ook weer opgenomen heeft voor de beschouwing dat het sprookje oer-indo-germaansch bezit is

typen van het Klein-Duimpje sprookje [1]) van Grieksch-Afrikaansche afkomst zou zijn? Het bewijs daarvan is niet geleverd en het doet er weinig ook toe."

Dit nu is een uiting, die zeer karakteristiek is voor de methode van dezen onderzoeker. Op die plaatsen, waar de draden van de bewijsvoering, die van motief tot motief gesponnen zijn, tot een stevigen bundel moeten worden samengesnoerd, houdt hij op met de bewering, dat dit er nu volstrekt niet op aan komt. Hier echter ligt het gevaar, waar ik vroeger op doelde. Want hier is juist des Pudels Kern. Eerst als is aangetoond, dat op een bepaalde plaats verhaal en ritus organisch bijeenbehooren en als eveneens is bewezen, dat uit dat punt de overlevering der andere volkeren is verspreid, dan eerst is het onweerlegbare bewijs geleverd. En dit heeft Saintyves niet aangetoond.

Nu komt hier nog bij, dat in een aantal gevallen voor den onbevooroordeelden lezer het verband tusschen sprookje en ritus allerminst duidelijk is.

De Schoone Slaapster wordt gestoken door een spinrokken. Dit acht Saintyves een zeer origineelen trek. Immers hier blijkt overtuigend het verband met een ritus, die betrekking heeft op het wekken van het Nieuwe Jaar. Ik kan niet beter doen, dan hem met zijn eigen woorden aan te halen. „L'année nouvelle doit à son tour tisser le fil des jours et reprendre la quenouille et le fuseau des mains de la vieille. Et quoi qu'on fasse ... le fuseau la blessera, le rouet la liera: c'est leur fonction magique: mais ce ne sera que pour un temps, précisément pendant la durée de cette lutte dont elle devra sortir triomphante."

Bij deze „verklaring" vind ik dezelfde gebreken, als bij die andere fantastische der vroegere mythologen. Het meisje is het nieuwe jaar, dat gewekt moet worden tot leven en dit geschiedt door een magischen slaap te verbreken. Maar het spinrokken, dat symbool heet te zijn van den tijd, die zal worden afgesponnen, is nu tegelijk een voorwerp, dat haar wondt, nog vóórdat zij tot leven is gewekt. Zoo kan toch de oorspronkelijke Nieuwjaarsritus bezwaarlijk geweest zijn.

Daarbij komt nog, dat het lang niet zeker is, dat de tooverslaap van den aanvang af door een spinrokken werd veroorzaakt. Saintyves beweert het, maar zonder een schijn van bewijs. In andere varianten is het een speld, een doorn, een vlasstengel. Dit heeten alle „des substituts de la quenouille et du fuseau" onder verwijzing naar een opmerking van Cosquin [2]), waar hij handelt over deze voorwerpen. Maar hoe voorzichtig drukt deze geleerde folklorist zich uit, tegen wien Saintyves niet nalaten kan telkens onvriendelijke opmerkingen te maken wegens diens geloof in de Oriëntalistische theorie, hoe

[1]) Hij bedoelt de beide Klein-Duimpjes-verhalen, die in het typenregister van Aarne genummerd zijn 327 B en 700.

[2]) Rev. de Trad. Pop. XXX, 78 = Les Contes Indiens et l'Occident p. 208.

wetenschappelijk luidt diens oordeel: „Speld, spinrokken, vlasstengel, reuzenklauw, hoe moeten wij ze rangschikken wat betreft hun relatieven ouderdom? Wij zouden hierover geen oordeel durven uitspreken." En deze voorzichtige terughoudendheid is ook heden nog volkomen op haar plaats. Men zal de kwestie waarschijnlijk veel dieper moeten ophalen en bij het onderzoek niet kunnen voorbijgaan aan de magische slaapverwekkende voorwerpen der Indische verhalen, zooals een bloem achter het oor, een wortel in het haar, een tooverstaf, een magische halsband. En kent niet reeds het oude Skandinavische gedicht van Sigrdrifa den s l a a p d o o r n ?

Ik heb het geduld der lezers reeds op een te groote proef gesteld, om aan de hier besproken plaatsen nog andere toe te voegen. Onze indruk zou dezelfde blijven: methodische bewijsvoering is niet de sterke zijde van dit boek. De schrijver zet zich daartoe te gemakkelijk heen over lacunes, die er tusschen de verschillende deelen van zijn betoog openblijven. Bewijs wordt te vaak vervangen door woorden als „vraisemblable" en „évident". Ook verzwakt de schrijver zijn eigen zaak door een telkens uitbrekende geprikkeldheid ten opzichte der Oriëntalistische school, die inderdaad vele vergissingen op haar geweten heeft, maar die ons inzicht in de geschiedenis van sprookjes en fabels op zoo menigvuldige wijze verhelderd heeft, dat zij eerder waardeering dan smaad verdient. En methodisch was er voor den heer Saintyves uit het werk van Oriëntalisten nog wel het en ander te leeren.

Dit boek bracht het bewijs voor de ritualistische theorie niet. Maar het bracht iets belangrijkers: de conceptie dier theorie zelve. Daarvoor moeten wij Prof. Saintyves dankbaar zijn. Zij kan een prikkel zijn tot een aantal onderzoekingen op het gebied van de folklore, die zich in andere richting bewegen, dan studies over het sprookje dit tot nog toe deden. Zoo zal zij er toe bijdragen, dat de bodem dezer wetenschap weer in de breedte en in de diepte wordt doorploegd.

Dit wat haar praktische zijde betreft. Maar ook als poging tot het verklaren van den oorsprong der sprookjes verdient zij bijzondere belangstelling. Immers van alle volksoverleveringen is er misschien geen zoo nauw met het primitieve denken verbonden, als het wondersprookje. Meer dan fabel en legende, dan novellistisch verhaal en „schwank" groeit het wondersprookje uit de onbestemde diepten van de volksziel — om dit romantische woord hier eens te gebruiken — omhoog. Zijn wortels dringen door de cultuurlagen van vele eeuwen heen tot den echt-heidenschen ondergrond van het volk. Ze op te vatten als enkel literatuur, kan alleen de vrucht zijn van eenzijdig rationalistisch denken. Die talrijke overblijfselen van magische handelingen en primitieve gebruiken zijn niet enkel motieven, waarmee de oude vertellers hun sprookjes stoffeerden, zij vormen samen een

geestelijk leven, waarvan die wonderverhalen de natuurlijke bloesems waren. Dit moet het doel van het sprookjesonderzoek zijn: de samenhang tusschen deze uiting en het wezen der primitieve mentaliteit te herstellen, dat beteekent dus het sprookje te leeren zien als een organisch deel in het geestelijk en sociaal leven eener primitieve menschheid.

Saintyves heeft een der draden, die naar de diepte voeren, weer aangeknoopt. Hij vond niet dè verklaring van het sprookje, hij wees een enkel verband aan, waarop men tot dusver niet of nauwelijks de dacht gevestigd had. Het zal de taak zijn van een heele reeks omzichtige onderzoekingen, om deze zienswijze naar alle zijden aan het materiaal te toetsen.

„Den oorsprong der sprookjes bestudeeren", zoo vangt Saintyves zijn voorrede aan, „dat is altijd slechts het bepalen van den oorsprong van enkele sprookjes: zoo wil het nu eenmaal de korte duur van ons menschenleven." Dit is maar al te waar. Ik geloof zelfs, dat het onderzoek, zooals het door dezen schrijver ondernomen werd, reeds veel te omvangrijk is. In plaats van alle sprookjes van Perrault te bestudeeren, had hij er slechts een paar moeten kiezen. Wellicht was het nog beter geweest, indien hij zich in het geheel niet gebonden had aan de willekeurige bloemlezing van Perrault, maar uit het gansche gebied der Europeesche overlevering die verhalen genomen had, die zijn theorie het gelukkigst konden illustreeren.

Maar laat ons billijk zijn. Een theorie, die pas gerijpt is in den geest van een vorscher, moet aan een breed materiaal beproefd worden, om steunpunten en bewijsplaatsen te vinden. Eerst later is een bijzondere methode ontstaan, die kan zegevieren over moeilijkheden, die nu nog onoverkomelijk schijnen. Het is als de inbezitneming van een nieuw land. Hoofdzaak is, dat het uitgestrekt en vruchtbaar is. Het wordt aanvankelijk slechts zeer oppervlakkig verkend. Veel later komt een intensieve cultuur. Het is te hopen, dat deze niet de verwachtingen, die de eerste verkenning gewekt heeft, zal beschamen.